

Araling Marikina: Kalikasan, Kasaklawan, Tunguhin, at Bibliograpiya

Mark Joseph Pascua Santos

Departamento ng Filipino, De La Salle University
School of Arts and Sciences, Philippine Women's University
Kapisanan ng mga Mananaliksik sa Kasaysayan ng Marikina

ABSTRAK

Kaiba sa Marikina Studies, ang Araling Marikina—na pag-aaral ukol sa Marikina at mga Marikeño sa wikang Filipino—ay musmos pa. Layunin ng papel na ito na isalaysay ang mga pagpupunyagi tungo sa pagbuo ng Araling Marikina, at imapa ang posibleng kasaklawan nito bilang isang larangan. Upang isagawa ang pagmamapang ito, nagtipon ako ng bibliograpiya ng 100 akda sa Marikina kapwa sa Ingles at Filipino (upang maipakita ang mga maaaring matutuhan at makuha ng Araling Marikina mula sa Marikina Studies). Binubuo ang bibliograpiyang ito ng mga artikulo sa mga dyornal, kabanata sa mga aklat, at mga tesis/disertasyon.

Ginamit ang 100 akda na ito upang palitawin ang 12 na posibleng sublarangan ng Araling Marikina: sakuna, sapatos, pamamahala, ekonomiya, edukasyon, kalikasan, kalinangan, relihiyon, kasaysayan, wika, kalusugan, at sikolohiya. Pagkatapos ay nagsagawa ng pagbibilang ng mga akdang nakapaloob sa mga sublarangang ito upang makahalaw ng ilang obserbasyon. Ilan sa mga pangunahing obserbasyong nahalaw mula sa pagbibilang ay ang mga sumusunod: patuloy na pamamayani ng Ingles sa pag-aaral ng Marikina; paglitaw ng mga sublarangang espesyal sa kontekstong Marikeño tulad ng sakuna at sapatos; at pagiging dominante ng agham pangkalikasan at aplikadong agham higit sa agham panlipunan at humanidades sa mga umiiral na literatura sa Marikina.

Naglatag din ng ilang mga mungkahing proyekto na maaaring suungin sa hinaharap para sa pagpapayabong ng Araling Marikina. Ilang halimbawa nito ay ang: pagsasalin sa Filipino ng mga naunang akda sa Marikina Studies; paglilimbag ng mga 'di pa nakalathalang tesis/disertasyon ukol sa Marikina; pagtatayo ng isang dyornal na nakatutok sa Araling Marikina; paglalagak ng mga bagong pananaliksik sa publikong aklatan ng siyudad; pakikipag-ugnayan sa iba pang organisasyon ng mga lokal na araling pang-erya; at pagbabalik ng Marikina Studies o Araling Marikina sa kurikulum ng ilang lokal na unibersidad.

Mga Susing Salita

Araling Marikina
Marikina Studies
Wikang Filipino
bibliograpiya
sublarangan

Katugunang May-akda

Mark Joseph Santos
mjpasluasantos@gmail.com

Natanggap: Pebrero 10, 2024

Nirebisa: Abril 5, 2024

Tinanggap: Abril 30, 2024

Nailimbag: Hulyo 30, 2024

Araling Marikina: Nature, Scope, Prospects, and Bibliography

Mark Joseph Pascua Santos

Departamento ng Filipino, De La Salle University

School of Arts and Sciences, Philippine Women's University

Kapisanan ng mga Mananaliksik sa Kasaysayan ng Marikina

ABSTRACT

Different from Marikina Studies, Araling Marikina—the study of Marikina and Marikeños in the Filipino language—is relatively young. This paper aims to narrate the efforts toward the formulation of Araling Marikina, and map its possible scope as a field. In order to do this, I collected a bibliography of 100 works on Marikina, both in English and Filipino (to show what Araling Marikina can learn and get from Marikina Studies). This bibliography consists of articles in journals, book chapters, and thesis/dissertations.

This bibliography was utilized to present 12 possible subfields of Araling Marikina: disaster, shoes, governance, economy, education, environment, culture, religion, history, language, health, and psychology. Then, a thematic counting of works within these subfields was done in order to make some observations. Some of the observations derived from this thematic counting are the following: the continuing hegemony of English in the study of Marikina; emergence of subfields which are special to Marikeño context such as disasters and shoes; and the dominance of natural sciences and applied sciences over social sciences and humanities in the existing literature on Marikina.

The study also enumerated some recommended projects which can be pursued in the future towards the further development of Araling Marikina. Some of these include: translating into Filipino some of the earlier works on Marikina Studies; publishing the previously unpublished theses/dissertations on Marikina; establishing a journal focusing on Araling Marikina; donating new publications to the city public library; connecting with other organizations of local area studies; and reinstatement of Marikina Studies or Araling Marikina in the curriculum of some local universities.

Keywords

Araling Marikina
Marikina Studies
bibliography
subfields

Corresponding Author

Mark Joseph Santos
mjpasquasantos@gmail.com

Received: February 10, 2024

Revised: April 5, 2024

Accepted: April 20, 2024

Published: July 30, 2024

Marikina Studies vs. Araling Marikina

Nais kong magbigay ng mungkahing pakahulugan sa Araling Marikina bilang isang interdisiplinaryong pag-aaral ukol sa Marikina at mga Marikeño na nasa wikang Filipino. Bilang isang lokal na araling pang-erya, nakapaloob ito sa mas malawak na larangan ng Pilipinolohiya—ang “sistematikong pag-aaral ng (1) kaisipang Pilipino (*psyche*); (2) kulturang Pilipino; at (3) lipunang Pilipino” (Covar 1991). Ang pananaw na kinasasaligan nito ay *pantayo*, ibig sabihin, isang pag-aaral na may papaloob na direksiyon—mula sa mga Pilipino at para sa mga Pilipino.

Ninuno ng Araling Marikina ang maagang pagpupunyagi ng mga historyador ng *Bagong Kasaysayan* tulad nina Ocampo (1985) at Veneracion (1986) na bumuo ng kasaysayang pampook ng mga lokalidad sa loob ng Pilipinas na nasa wikang pambansa. Gayumpaman, lagpas sa aksis ng kasaysayang pampook ang Araling Marikina dahil humuhugot ito ng kaalaman at pamamaraan mula sa iba’t ibang akademikong disiplina, hindi lamang sa kasaysayan. Kamag-anak ng Araling Marikina ang samot-saring lokal na araling pang-eryang umiiral ngayon sa Pilipinas, na isinusulong sa wikang Filipino—tulad ng Araling Bulacan (Veneracion 2007, Alfonso 2012); Araling Tayabas (Palad 2016; Palad at Valdeavella-Llanita 2019); Araling Pasig (Reyes 2018; Reyes 2021; Reyes 2023; Castro 2021; Muñoz 2021); at iba pa. Nariyan din ang mga akda sa wikang Filipino ukol sa iba pang lokalidad gaya ng Novaliches (Calairo at Calairo 1997) at Romblon (Esquejo 2015).

Maituturing na tungtungan ng Araling Marikina ang samot-saring aklat, artikulo, tesis, at iba pang mga pananaliksik na naisulat sa mga nagdaang dekada ukol sa Marikina. Gayumpaman, marami sa mga ito ay nakasulat sa wikang Ingles kaya mas maituturing na nakapailalim sa *Marikina Studies*. Hindi identikal ang dalawang ito (tingnan ang hanayan 1). Parehong nakatuon sa interdisiplinaryong pag-aaral ng Marikina ang dalawa, subalit, habang ang *Marikina Studies* ay kinapapalooban ng mga akda sa wikang Ingles; nasa wikang Filipino naman ang Araling Marikina. Nangangahulugan ito na *pantayo* ang pananaw na gamit ng Araling Marikina samantalang *pangkami* naman ang pananaw ng *Marikina Studies*. Kung ang Araling Marikina ay nakapaloob sa mas malawak na Pilipinolohiya, ang *Marikina Studies* naman ay bahagi ng *Philippine Studies*—isang larangan na bagaman loob ang pinag-aaralan ay patungo sa labas ang direksyon ng pakikipagtalastasan, gaya nga ng giit ni Salazar (1998).

Talahanayan 1

Marikina Studies vs. Araling Marikina

	Marikina Studies	Araling Marikina
paksa	Marikina at Marikeño	Marikina at Marikeño
pamamaraan	interdisiplinaryo	interdisiplinaryo
wika	Ingles	Filipino
pananaw	pangkami	pantayo
kinapapaloobang larangan	<i>Philippine Studies</i>	Pilipinolohiya

Mahalagang linawin na walang kinalaman sa pook-tirahan ng mga may-akda ang pagtukoy kung bahagi o hindi ng Araling Marikina ang kanilang akda. Marikeño man o hindi ang mga may-akda, basta ang kanilang akda ay ukol sa Marikina/Marikeño at nakasulat sa

wikang Filipino, ito ay saklaw ng Araling Marikina. Gayundin, Marikeño man o hindi ang mga may-akda, basta ang kanilang akda ay ukol sa Marikina at nakasulat sa Ingles, ito ay saklaw naman ng *Marikina Studies*. Ang pangunahing naghihiwalay sa dalawa ay wika, yamang bitbit ng wika ang kalinangan at perspektiba. Ganito ang tindig ng Araling Marikina dahil sa pagsandig nito sa Pantayong Pananaw ni Zeus Salazar. Sa Pantayong Pananaw, Pilipino man ang may-akda at ukol man sa Pilipinas ang tinatalakay, kung Ingles ang gamit na wika, ito ay mapaiilalim sa *Philippine Studies* (Salazar 1998). Sa kabilang banda, ang banyaga naman ay maaaring makasali sa talastasang bayan ng Pilipinas, at samakatuwid ay magiging bahagi ng Pilipinolohiya, kung ang kanyang akda ay nasa Filipino. Kung gayon, bagaman Pilipinas ang tuon ng Pilipinolohiya, at Marikina ang sa Araling Marikina, ang pagiging mamamayan ng may-akda sa Pilipinas/Marikina ay hindi ang pangunahing batayan ng klasipikasyon ng kanilang akda, bagkus ay ang ginamit sa naturang akda na wika (na tagapaglulan ng kultura at perspektiba).

Mga Pagpupunyagi para sa Araling Marikina

Musmos pa ang Araling Marikina bilang isang larangan. Kapansin-pansin ito sa maliit na bilang ng mga pananaliksik ukol sa Marikina sa wikang Filipino kung ikokompara sa mga akdang nasa wikang Ingles. Liban sa mga publikasyon ukol sa Marikina, ang pagbibinhi ng Araling Marikina ay maiuugat sa ilang punyagi, partikular na ng tatlong ito—kursong *Marikina Studies* sa Pamantasan ng Lungsod ng Marikina (PLMAR); *Memories of Old Marikina* (MeMar); at *Kapisanan ng mga Mananaliksik sa Kasaysayan ng Marikina* (KAMAKASAMA).

Ang pinakamaaga sa mga ito ay ang kursong *Marikina Studies* sa PLMAR. Naging posible ito dahil sa pangunguna ng namayapang si Adriano Balagot na Propesor ng Filipino sa PLMAR. Noong 2007, nagsimula ang *Salamyaan Lecture Series*, na itinaguyod ng Kagawaran ng Filipino ng PLMAR. Nagbigay-daan ang inisyatibang ito kalaunan upang mapasimulan ang paglikha ng kurikulum ng kursong Araling Marikina. Sa bisa ng *Resolution No. 08 s.2012*, nagsimula itong maituro bilang isang ganap na kurso at/o asignatura sa PLMAR noong 2012. Gayumpaman, dahil sa ilang tensiyon, tinanggal kaagad ito sa PLMAR noon ding 2013, kasabay ng paglalaho ng *Salamyaan Lecture Series* (J.P. Cain, personal na komunikasyon, Abril 26, 2021).

Nawala man ang mismong asignaturang ito sa isa sa mga pangunahing institusyong pang-edukasyon sa Marikina, nagkaroon naman ng ibang daluyan ang Araling Marikina upang patuloy itong umiral. Ang daluyang ito ay kinatawan ng MeMar—na itinatag ni Eric Angeles Cruz (M.d.P. Chua, personal na komunikasyon, Agosto 10, 2022). Naisilang ito isang araw, habang nagmumuni-muni ay biglang sumagi sa isip niya na hindi maaaring mawala siya sa mundo nang walang anomang nagagawa para sa pagsusulong ng kasaysayan ng Marikina. Kaya naman noong Mayo 25, 2018, nilikha niya ang MeMar bilang isang grupo sa *Facebook*. Naging bukas na espasyo ang MeMar para sa pagpapaskil ng mga lumang larawan tulad ng mga kilalang personalidad ng Marikina (*hal.* mga politiko at artista); makasaysayang mga pangyayari; matatandang gusali; mga pagkain sa lungsod, at iba pa. Bagaman hindi pormal, ang pagpapaskil ng mga larawang ito ay nagbibigay-daan para sa pagkakaroon ng mga talastasan sa pagitan ng mga Marikeño (partikular sa *comment section* ng mga paskil), na kadalasang wikang Filipino ang ginagamit sa palitan ng mga nalalaman at alaala.

Bukod sa mga birtuwal na talakayan, nagdaraos din ng pisikal na pagtitipon ang grupo sa pamamagitan ng serye ng mga salamyaaan:

1. Unang Salamyaaan sa Covered Court, Marikina Elementary School (Agosto 25, 2018)
2. Ikalawang Salamyaaan sa Marikina Sports Center (Enero 19, 2019)
3. Ikatlong Salamyaaan sa Ylagan Hall, Marikina Polytechnic College (Mayo 25, 2019)
4. Ikaapat na Salamyaaan sa Marikina Convention Center (Enero 25, 2020)
5. Ikalimang Salamyaaan sa Senior Citizen Pavilion ng Jesus dela Peña (Mayo 7, 2022)
6. Ikaanim na Salamyaaan sa Jesus dela Peña (Hulyo 3, 2022).

Sa mga pagtitipong ito, bagaman walang pormal na mga panayam at/o lektura ang isinasagawa ukol sa Marikina, ang pag-uumpukan ng maliliit na grupo ay nagiging daluyan ng mga kuwentuhan ukol sa kani-kanilang alaala at mga karanasan ukol sa lungsod.

Liban sa pagsusulong ng kasaysayan ng Marikina, aktibo rin ang MeMar sa mga sibikong gawain para sa paglilingkod sa komunidad ng mga Marikeño. Halimbawa, noong Setyembre 21, 2019, naglunsad ang *Save Our Green Space* ng isang proyektong pagtatanim ng puno sa kahabaan ng Marikina River Park, at nakiisa ang MeMar sa proyektong ito. Bilang pagdiriwang naman sa ikalawang anibersaryo nito noong Mayo 2020, namigay ng mga pagkain ang MeMar para sa mga *frontliner* at ilang Marikeñong *street sweepers* at *garbage collectors*, sa kasagsagan ng pandemyang COVID-19. Nang tamaan ng matinding baha ang maraming pamilyang Marikeño dulot ng Bagyong Ulysses noong Nobyembre 2020, nakiisa rin ang MeMar sa pagsasagawa ng *relief operation*. Sa okasyon naman ng ikatlong anibersaryo ng grupo noong Mayo 25, 2021, namahagi ang MeMar ng “COVID Kits” na naglalaman ng *face shield*, *face mask*, *alcohol*, at mga bitamina sa ilang Marikeñong kasapi ng grupo.

Sa kasalukuyan, ang grupo ng MeMar ay pinamumunoan ng mga sumusunod na indibiduwal—Eric Angeles Cruz, Diony Cruz Andres, Evelyn de Asis Yoshimura, Lorna Mendoza, Isagani Fuentes, Lorenzo Gatbonton, at Michelle dela Paz Chua. Mahalagang mabanggit na isa sa mga ito, si Diony Cruz Andres, ay naiimbitahan minsan upang magbigay ng lektura sa mga estudyante ng PLMAR ukol sa Marikina tuwing umuuwi ito sa Pilipinas mula sa Bahrain. Siya rin ang may-akda ng isang aklat na nailimbag noong 2021, *Ang Makasaysayang Baryo ng Nangka Marikina: Bakbakan sa Ilog Nangka Noong Panahon nang Pananakop ng Kastila* (Andres 2021).

Ang higit na pagpapayabong ng Araling Marikina ang siyang layunin ng *Kapisanan ng mga Mananaliksik sa Kasaysayan ng Marikina* (KAMAKASAMA)—isang akademikong samahan na itinatag nina Axle Christien Tugano bilang Pangulo (Unibersidad ng Pilipinas Los Baños); Aurora Tirad-Olegario bilang Pangalawang Pangulo (Marikina Polytechnic College); ang aking sarili bilang Kalihim (De La Salle University); John Michael Miralles bilang Ingat-Yaman (Parang High School); at Juvelyn Nierves bilang Tagapag-ugnay na Panloob at Panlabas (National Historical Commission of the Philippines) noong Marso 2018. Isang organisasyon ito na kinapapalooban ng mga akademikong Marikeño (na nakaugat sa mga disiplina ng kasaysayan at wika) na naglalayong isulong sa akademiya ang interdisiplinaryong Araling Marikina.

Naganap ang kauna-unahang pagpupulong ng KAMAKASAMA noong Abril 10, 2018 sa tahanan ni Sofronio “Toti” Dulay (Far Eastern University)—na kalaunan ay hinirang bilang isa sa dalawang tagapayo ng samahan (kasama ang namayapang Adriano Balagot ng PLMAR).

Inilunsad ng KAMAKASAMA ang kauna-unahan nitong pambansang komperensya noong Agosto 23-25, 2018 sa bulwagan ng Politeknikong Unibersidad ng Pilipinas San Juan. May temang “*Kapitbayan: Kasaysayang Lokal ng Tundo, Marikina, at San Juan*,” naidaos ito sa pakikipagtulungan sa iba pang organisasyon ng lokal na araling pang-erya tulad ng *Sentro ng Araling San Juan at Samahang Pangkasaysayan ng Tundo* (SAKATUNDO). Liban sa limang tagapagtatag/opisyal at dalawang tagapayo ng KAMAKASAMA, naging tagapagsalita rin sa komperensiyang ito sina Vicente Villan, Nancy Kimuell-Gabriel, Romeo Peña, Raul Roland Sebastian, Jayson Petras, Jefferson Mendez, at Geneva Urizar. Nito namang Mayo 2, 2022, naglunsad ng *webinar* ang KAMAKASAMA—katuwang ang organisasyong *Historyador para kay Leni*, na may temang “Kulay Rosas sa Marikina.” Pinaksa ng *webinar* ang Kilusang Kulay Rosas (*Pink Movement*) ni dating Pangalawang Pangulong Leni Robredo—partikular ang manipestasyon ng kilusang ito sa mga miyural sa Marikina. “Rosas: Kulay at Kilusan” ang pamagat ng aking ibinahaging panayam, habang tinalakay naman ni Axle Christien Tugano ang “Representasyon ni Leni Robredo sa mga Miyural ng Marikina.” Naging bahagi rin ng programa sina Michael Charleston “Xiao” Chua (na nagbigay ng pambungad na pananalita) at Atoy Navarro (na naglatag ng pangwakas na pananalita).

Gayundin, ang kasalukuyang artikulo (na isinulat ko bilang kasapi ng KAMAKASAMA) ay bahagi ng patuloy na pagpupunyagi ng KAMAKASAMA tungo sa higit na pagpapayabong ng Araling Marikina.

Liban sa Araling Marikina sa PLMAR, MeMar, at KAMAKASAMA, may isa pang panibagong punyagi na makatutulong sa pagpapayabong ng pag-aaral ukol sa lungsod—ang Center for Marikina Valley Studies (CMVS). Isa itong sentrong pormal na inilunsad ng Marikina Polytechnic College (MPC) noong Hunyo 26, 2023. Ang inagurasyon nito ay dinaluhan at sinuportahan ng mga historyador ng lokal na kasaysayan tulad nina Jaime Veneracion at Ryan Palad. Nagpahatid din ng pagbati at komendasyon sa bagong tatag na sentro si Emmanuel Calairo, na kasalukuyang Tagapangulo ng National Historical Commission of the Philippines (NHCP). Isinabay rin sa inagurasyon ng sentro ang paglulunsad ng aklat ni Aurora Tirad-Olegario (2023) na *Ang Angkan at Ang Kaniyang Bansag: Isang Pagtugaygay sa Kasaysayan ng Marikina*. Ilan sa mga inilatag na plano ng CMVS para sa pagpapayabong sa pag-aaral ng Marikina ay ang mga sumusunod: pagbuo ng programa tulad ng “*local history and heritage summer school*,” pagtitipon sa aklatan ng samu’t saring materyales ukol sa Marikina gaya ng mga dokumento, aklat, tesis, at disertasyon; pagpapalano para sa paglulunsad ng Marikina Valley Studies Journal; at pagtatayo ng galeriya ukol sa kasaysayan ng Marikina na maglalaman ng mga artipakto, sining biswal, at iba pang malikhaing materyales (Marikina Polytechnic College 2023).

Etikal na Konsiderasyon

Sinunod sa pag-aaral na ito ang mga unibersal at tiyak na tuntunin at protokol ng unibersidad na kinabibilangan ng mga mananaliksik sa pagsasagawa ng isang etikal na pag-aaral. Binasa, inunawa, at sinunod ng mga mananaliksik ang *Code of Research Ethics and Guide to Responsible Conduct of Research* ng De La Salle University (DLSU). Nagbigay din ng pahintulot ang dalawang kinapanayam na banggitin ang kanilang mga pangalan sa publiko.

Pagmamapa sa Kasaklawan ng Larangan

Bagaman hindi maituturing na produkto ng Araling Marikina ang mayorya sa mga umiiral na akda sa kasalukuyan ukol sa Marikina dahil nasa wikang Ingles ang mga ito, maaari pa ring makasangkapan ang mga ito para sa pagmamapa ng mga posibleng direksyon ng Araling Marikina sa hinaharap. Sa pamamagitan ng pagtingin sa mga umiiral na literatura ng *Marikina Studies* (at mangilan-ngilang akda sa wikang Filipino), mapalilitaw ang mga tema at paksang madalas na pagkaabalahan ng mga mananaliksik ukol sa Marikina. Sa ganang ito, ang mga akda ng *Marikina Studies* sa Ingles ay maaaring magsilbing “binhi” para sa hulma sa hinaharap ng binubuong Araling Marikina.

Upang maisagawa ang pagmamapang ito, nagtipon ako ng isang daang (100) pag-aaral ukol sa Marikina. Matatagpuan ang mga akdang ito sa “Apendise: Bibliograpiya ng 100 Akda sa *Marikina Studies* at Araling Marikina” na nasa dulo ng artikulong ito (sumunod sa Sanggunian). Inilimita ang mga tinipong pag-aaral sa tatlong uri:

1. artikulo sa mga dyornal
2. tesis at disertasyon
3. kabanata sa mga aklat

Sinadyang hindi magsama ng mga aklat dahil kakaunti pa lamang ang buong mga aklat na pangunahing nakatutok sa Marikina, liban pa sa dahilan na ang ilan sa kakaunting naisulat na aklat ukol sa Marikina ay hindi limbag, nasa popular na antas, komemoratibo, o ‘di kaya’y para sa mga pampolisiyang gamit ng pamahalaan. Isang halimbawa ng ganitong mga akda ay ang *Marikina 1630: A Marikina City Library Compilation* ng tagatipon at patnugot na si Maria Lourdes Mojar-Buenconsejo (2013), bilang komemoratibong aklat sa okasyon ng ika-383 anibersaryo ng pagkakatatag ng Marikina.

Isa pang dahilan kung bakit nilimitahan ang batis sa tatlong uring ito ay upang maging purong akademiko ang pagmamapa sa *Marikina Studies* at Araling Marikina bilang larangan. Ang 100 pag-aaral na tinipon ay naisulat/inilimbag sa loob ng apat na dekada (1980-2022).

Ang mga tesis/disertasyon na tinipon—na nasa antas batsilyer, masterado, at doktorado ay hinalaw mula sa iba’t ibang unibersidad sa Kalakhang Maynila—Unibersidad ng Pilipinas (UP); Ateneo de Manila University (ADMU); De La Salle University (DLSU); University of Sto. Tomas (UST); Adamson University; Arellano University; Mapua Institute of Technology; Technological Institute of the Philippines (TIP). Espesyal ding pinagtuunan ang tatlong lokal na pamantasan/kolehiyo sa Marikina—ang Our Lady of Perpetual Succor College (OLOPSC), Marikina Polytechnic College (MPC), at Pamantasan ng Lungsod ng Marikina (PLMAR). May mangilan-ngilang ding tesis/disertasyon na hinalaw mula sa ilang banyagang unibersidad—International Institute for Geo-Information Science and Earth; University of Amsterdam; University of Wisconsin; at State University of New York.

Nagmula rin sa samo’t saring dyornal ang pinaghugutan ng ilan sa 100 pag-aaral tulad ng *Philippine Sociological Review* ng Philippine Sociological Society; *Southeast Asian Studies* ng Kyoto University; *Daluyan* at *Journal of Philippine Librarianship* ng Unibersidad ng Pilipinas; *Dalumat* ng Networked Learning PH, Inc.; *Philippine Journal of Allied Health Sciences* at *Hasaan* ng Unibersidad ng Santo Tomas; *Lumina* ng Holy Name University; *The Journal of History* ng Philippine National Historical Society; *International Journal of Ecology and Conservation* ng International Association of Multidisciplinary Research; *International Journal of*

Transdisciplinary Knowledge ng State Islamic Institute of Kendari; *Asian Journal of Resilience* ng Palawan State University; at iba pa. Samantala, tatlong aklat lang ang pinagkuhanan ng ilang kabanata na isinama sa 100 pag-aaral, tulad ng *Demystifying Local Power: Perspectives and Insights on Local Government Processes* kung saan nailimbag ang akda ni Ocampo-Salvador (1997) at Tordecilla (1997); *Mga Babasahin sa Sikolinggwistikang Filipino* kung nasaan ang akda ni Petras (2011); at *Searching for Work: Small-Scale Mobility and Unskilled Labor in Southeast Asia* kung saan naman matatagpuan ang akda ni Rapisora-Lagos (2018).

Bilang pagtatatwa, hindi lubos na mapanaklaw (*exhaustive*) ang bibliograpiya na ito. Ang bibliograpiya ay isang bahagi lamang ng totalidad ng mga umiiral na pag-aaral ukol sa Marikina. Sinimulan ang pagbuo ng bibliograpiya ng 100 pag-aaral sa pamamagitan ng paglilista ng mga akdang pamilyar na sa akin o dati ko nang natalisod sa mga naunang pagbabasa-basa. Sinundan ito ng pagsuyod sa ilang dyornal upang matukoy kung naglalaman ang mga ito ng artikulo ukol sa Marikina. Pagkatapos ay sinubukan kong ilagay ang susing salitang “Marikina” o “Marikeño” sa *online public access catalog* (OPAC) ng ilang piling unibersidad sa Kalakhang Maynila, upang maghanap ng mga tesis/disertasyon na may kinalaman sa Marikina. Bilang pandagdag, isinagawa rin ang “pagtatanong-tanong” sa mga kaibigang akademiko na nagsusulat ukol sa Marikina (tulad ni Axle Christien Tugano) kung mayroon pa silang ibang nalalamang akda ukol sa Marikina liban sa mga nailista ko na.

Nang makaabot na ang bibliograpiya sa 100 akda, itinigil na ang proseso ng paglilista, bagaman may iba pang mga akdang natagpuan na lagpas sa natukoy na 100 akda. Ibig sabihin, hindi sinasadya ang eksklusyon ng anumang akda (liban lamang sa eksklusyon ng mga buong aklat), nagkataon lamang na 1. tapos na ang paglilista ng 100 akda nang matagpuan sila, o, 2. hindi sila natagpuan ng mananaliksik sa isinagawang pagbabasa-basa, pagsuyod sa mga dyornal, paghanap sa mga OPAC, at pagtatanong-tanong. Gayundin, walang isinagawang inklusyon o eksklusyon batay sa pook ng mga may-akda. Ang may-akda man ay Marikeño o hindi, basta’t ukol sa Marikina ang kanilang akda ay isinama ito. Para sa layunin ng pag-aaral na ito, hindi kinailangan ang pagbasa sa buong teksto ng mga akda, bagkus ay naging sapat na ang paghanap sa mga susing salita ng mga ito.

Gamit ang bibliograpiya, mapalilitaw ang mga umiiral na sublarangan kapwa ng Araling Marikina at *Marikina Studies*. Sa 100 pag-aaral na isinama sa bibliograpiya, 12 ang istriktong maikakategorya sa Araling Marikina, yamang sila lamang ding 12 ang nasa wikang Filipino. Mula sa 12 akdang ito, apat na tema o sublarangan ang lumitaw:

Talahanayan 2

Mga Sublarangan ng Araling Marikina at mga Akdang Nakapaloob sa mga ito Batay sa Bibliograpiya ng 100 Pag-aaral

Larangan	Mga Pag-aaral	Bilang
kalinangan	Balagot 2016; Petras 2007; Petras 2010a; Petras 2010b; Tirad-Olegario 2003	5
relihiyon	Diccion 2011; Diccion 2021; Santos 2012	3
kasaysayan	Asuncion <i>et al.</i> 1994; Tugano 2020	2
wika	Alburo 2009; Petras 2011	2
Kabuoan		12

Samantala, 88 sa kabuoang 100 akda naman ang nasa wikang Ingles, na samakatuwid ay maikakategorya sa *Marikina Studies*. Narito ang naturang mga larangan kalakip ng mga akda:

Talahanayan 3

Mga Sublarangan ng Araling Marikina at mga Akdang Nakapaloob sa mga ito Batay sa Bibliograpiya ng 100 Pag-aaral

Larangan	Mga Pag-aaral	Bilang
sakuna	Abad <i>et al.</i> 2011; Agyei 2017; Ariñas 2014; Badilla 2008; Balquiedra 2014; Baticula <i>et al.</i> 2014; Budhathoki 2017; Dangcalan <i>et al.</i> 2019; Dangcalan <i>et al.</i> 2020; de Lara-Tuprio <i>et al.</i> 2018; Espina 2018; Munarriz 2015; Rimando 2002; Rimando at Knuepfer 2006; Salazar 2012; Seng 2014; Tũaño <i>et al.</i> 2016; Tugano 2022; Villanueva 2016	19
sapatos	Amante 1999; Ang 2015; Angeles 2018; Belaro 2013; Burgos <i>et al.</i> 2015; Cortez 2004; de Guzman 1983; Evangelista 2000; Ibaez 1990; Kelly 2018; Mohlman 1994; Mohlman 1998; Rapisora-Lagos 2015; Rapisora-Lagos 2018; Reyes 2017; Scott 2005; Sirilan 2003	17
pamamahala	Adamos 2006; Branzuela 2002; Cruz 2009; Estacio 2018; Frivaldo 2017; Javier <i>et al.</i> 2020; Mendoza 2021; Ocampo-Salvador 1997; Palisoc 2000; Reside 2018; Sarmiento 2009; Tordecilla 1997; Verdote 2000; Vergel de Dios 2003; Villaluz at Sanchez 2017	15
ekonomiya	Adornado 2015; Baluyut <i>et al.</i> 2007; de Guzman 2008; Estrada 2016; Fercol 2013; Javarete 1996; Obal 2016, Ortiz	10

	2011; Vancio 1981; Padilla <i>et al.</i> 2015	
edukasyon	Abad 1983; Cabaddu 2003; Cariaga 2008; de Guzman 1980; Martinez 2005; Neri 2005; Tirol 2011	7
kalikasan	Bautista 1994; Ching at Cruz 2012; del Castillo 2016; Diano at Eugenio 1993; Jumawan 2014; Sison 1993	6
relihiyon	Mesquida 2018; Quirong 2019	2
kasaysayan	Caceres 2010; Santiago 1998	2
wika	Bacudio <i>et al.</i> 2013; Medenilla 2017	2
kalusugan	Dugay 2006; Duque 2010; Mallillin <i>et al.</i> 2007; Panganiban 2015	4
sikolohiya	Nivera 2003; Quieng 2012; Sandoval 2015; Totanes 1989	4
Kabuoan		88

Nabanggit na natin na dahil kakaunti pa lamang sa kasalukuyan ang produksyon ng Araling Marikina, maaari nitong gamitin ang mga pag-aaral ng *Marikina Studies* bilang binhi sa posibleng hinaharap nito. Kaya naman sa pagmamapang ito, pagsasamahin natin ang Araling Marikina at *Marikina Studies*. Sa pagsasama ng dalawa, 12 sublarangan ang aking napalitaw—sakuna; sapatos; pamamahala; ekonomiya; edukasyon; kalikasan; kalinangan; relihiyon; kasaysayan; wika; kalusugan; at sikolohiya. Pinalitaw ang bawat isang sublarangan sa pamamagitan ng pagpapasya kung saang mga larangan maaaring maipailalim ang bawat isa sa bibliograpiya ng 100 akda. Makikita ang resulta ng pagsasanib na ito sa ibaba:

Talahanayan 4

Pagbibilang ng 100 Pag-aaral sa Ilalim ng 12 Sublarangan ng Araling Marikina at *Marikina Studies*

Larangan	Mga Pag-aaral	Bilang
sakuna	Abad <i>et al.</i> 2011; Agyei 2017; Ariñas 2014; Badilla 2008; Balquiedra 2014; Baticula <i>et al.</i> 2014; Budhathoki 2017; Dangcalan <i>et al.</i> 2019; Dangcalan <i>et al.</i> 2020; de Lara-Tuprio <i>et al.</i> 2018; Espina 2018; Munarriz 2015; Rimando 2002; Rimando at Knuepfer 2006; Salazar 2012; Seng 2014; Tuaño <i>et al.</i> 2016; Tugano 2022; Villanueva 2016	19
sapatos	Amante 1999; Ang 2015; Angeles 2018; Belaro 2013; Burgos <i>et al.</i> 2015; Cortez 2004; de Guzman 1983; Evangelista 2000; Ibaez 1990; Kelly 2018; Mohlman 1994; Mohlman 1998; Rapisora-Lagos 2015; Rapisora-Lagos 2018; Reyes 2017; Scott 2005; Sirilan 2003	17

pamamahala	Adamos 2006; Branzuela 2002; Cruz 2009; Estacio 2018; Frivaldo 2017; Javier <i>et al.</i> 2020; Mendoza 2021; Ocampo-Salvador 1997; Palisoc 2000; Reside 2018; Sarmiento 2009; Tordecilla 1997; Verdote 2000; Vergel de Dios 2003; Villaluz at Sanchez 2017	15
ekonomiya	Adornado 2015; Baluyut <i>et al.</i> 2007; de Guzman 2008; Estrada 2016; Fercol 2013; Javarete 1996; Obal 2016, Ortiz 2011; Vancio 1981; Padilla <i>et al.</i> 2015	10
edukasyon	Abad 1983; Cabaddu 2003; Cariaga 2008; de Guzman 1980; Martinez 2005; Neri 2005; Tirol 2011	7
kalikasan	Bautista 1994; Ching at Cruz 2012; del Castillo 2016; Diano at Eugenio 1993; Jumawan 2014; Sison 1993	6
kalinangan	Balagot 2016; Petras 2007; Petras 2010a; Petras 2010b; Tirad-Olegario 2003	5
relihiyon	Diccion 2011; Diccion 2021; Mesquida 2018; Quirong 2019; Santos 2012	5
kasaysayan	Asuncion <i>et al.</i> 1994; Caceres 2010; Santiago 1998; Tugano 2020	4
wika	Alburo 2009; Bacudio <i>et al.</i> 2013; Medenilla 2017; Petras 2011	4
kalusugan	Dugay 2006; Duque 2010; Mallillin <i>et al.</i> 2007; Panganiban 2015	4
sikolohiya	Nivera 2003; Quieng 2012; Sandoval 2015; Totanes 1989	4
Kabuoan		100

Bagaman hindi mapanaklaw sa kabuoang larangan ng *Marikina Studies/Araling Marikina* ang pagbibilang na ito yamang ilang piling akda lamang ang 100 pag-aaral na isinama rito, ang ganitong payak na pagbibilang ay magbibigay pa rin sa atin ng ideya sa estado ng akademikong produksiyon ng larangan sa usapin ng mga pinapaksa nito. Ilang bagay ang maaring maobserbahan mula sa pagbibilang na ito.

Una, may mga sublarangan na masasabing espesyal para sa *Marikina Studies/Araling Marikina*. Halimbawa, mga pag-aaral ukol sa sakuna (19/100) ang pinakadominanteng paksa sa 12 sublarangan. Bunga ito ng katangiang geograpikal ng Marikina bilang lambak na laging humaharap sa suliranin ng baha, at bilang nakapaloob sa mahabang *Valley Fault System* (VFS)—at samakatuwid ay nanganganib sa mga lindol. Sa sobrang halaga ng sakuna bilang sublarangan ng *Marikina Studies/Araling Marikina*, pinapaksa ito sa tesis ng iba't ibang kolehiyo sa mga pamantasan (*mapa-mass communication, library science, o urban and regional planning* man). Gayundin, tulad ng sakuna, dinodomina rin ng sapatos ang larangan ng *Marikina Studies/Araling Marikina* (17/100). Samot-saring dulong at lente ang ginagamit ng mga pag-aaral sa pagsusulat ukol sa industriya ng sapatos. Mayroong mula sa lente ng ekonomiya

(Amante 1999); kalinangan (Belaro 2013); pampublikong administrasyon (de Guzman 1983); at iba pa. Hindi rin ito nakapagtataka dahil sa pagkakakilanlan ng Marikina bilang kabisera ng bansa pagdating sa industriya ng sapatos. Sa katunayan, kapag tinatanong ang mga hindi Marikeño kung anong alam nila ukol sa Marikina, madalas na ang unang sinasagot nila ay “gawaan ng sapatos.”

Nagpapakita lamang ito na bagaman may espasyo sa *Marikina Studies*/Araling Marikina ang mga paksang tinatalakay sa halos lahat ng mga lokal na araling pang-erya—tulad ng kasaysayan, kalinangan, edukasyon, at wika—may ilang mga sublarangan na espesyal sa *Marikina Studies*/Araling Marikina dahil sa natatangi nitong katangiang geograpikal at pangunahing industriya nito. Ang sublarangan ng sakuna at sapatos ang ilan sa maituturing na naghihiwalay sa *Marikina Studies*/Araling Marikina sa iba pang kamag-anak na mga lokal na araling pang-erya sa Pilipinas.

Ikalawa, tulad ng nabanggit na rin, sa kabuoang 100 na pag-aaral na ipinasok sa bibliograpiya ng *Marikina Studies*/Araling Marikina, 88 ang nakasulat sa Ingles, at 12 lamang ang nasa Filipino (Alburo 2009; Asuncion *et al.* 1994; Balagot 2016; Diccion 2011; Diccion 2021; Petras 2007; Petras 2010a; Petras 2010b; Petras 2011; Santos 2012; Tirad-Olegario 2007; Tugano 2020). Sa 12 na ito, 5 lamang ang tuwirang nakalimbag, habang ang 7 ay mga ‘di-limbag na tesis at disertasyon. Nagpapakita lamang talaga ito kung gaano kamarhinalisado ang paglilimbag ukol sa Marikina na nasa wikang Filipino.

Kung tutuusin, hindi lang naman Marikina ang nahaharap sa ganitong suliranin. Reyalidad din ito ng iba pang lokal na araling pang-erya, at ng buong Araling Pilipino mismo sa pangkalahatan.

Ikatlo, kung sisiyasatin ang mga paksa at mga dulong sa 100 pag-aaral, mahihinuha na dinodomina ng agham pangkalikasan at aplikadong agham (*applied science*) ang pagsusulat ukol sa Marikina—lalo na yamang nakapaloob sa agham pangkalikasan ang sublarangan ng sakuna. Kakaunti lamang sa kabuoang 100 ang maituturing na nasa loob ng agham panlipunan, at lalo na ng humanidades. Walang akda sa 100 na ito na ukol sa sining at panitikan at kakaunti lamang ang ukol sa relihiyon. Pansinin kung gaanong kakaunti ang mga pag-aaral ukol sa: kalinangan (5); relihiyon (5); kasaysayan (4); wika (4); at sikolohiya (4). Mas totoo ito sa kaso ng mga akda sa Ingles (*Marikina Studies*). Sa kaso ng 12 na mga akda sa wikang Filipino—2 ang ukol sa wika; 2 sa kasaysayan; 5 sa kalinangan; at 3 sa relihiyon. Samakatuwid, lahat ng 12 pag-aaral na nasa Filipino ay nakapaloob sa agham panlipunan at humanidades. Maaasahan ang ganitong padron dahil sa agham panlipunan at humanidades nag-ugat at nagpapatuloy ang pagsusulong ng Pilipinisasyon, partikular ang paggamit ng wikang Filipino. Sa kaso ng agham pangkalikasan, hindi masyadong naisulong ang pagpipilipino—bukod marahil sa ilang pagsisikap ng Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) at Sentro ng Wikang Filipino (SWF) na magsalin ng mga akda o magsulat ng mga teksbuk sa agham pangkalikasan na nasa Filipino (hal. O’Dell *et al.* 1996; Sumera 2007; Joaquin *et al.* 1997).

Sa usaping ito ng kaunting bilang ng mga sulatin sa *Marikina Studies* na nakapailalim sa agham panlipunan, iba ang kaso ng pamamahala (na nakaugnay sa mga disiplina ng agham pampolitika at pampublikong administrasyon) at ekonomiya. Ang mas maraming bilang ng dalawang larangan sa hanayan 4 (15 para sa pamamahala at 10 para sa ekonomiya) ay kauna-unawa, dahil tila likas naman talaga sa halos lahat ng lokal na araling pang-erya ang

preokupasyon sa pananaliksik ukol sa ekonomiya at pamamahala, yamang kailangan ito ng mga pamahalaang lokal para sa paglikha ng mga polisiya.

Ang Tunguhin sa Hinaharap ng Araling Marikina

Mula sa mga obserbasyong ito, makakukuha tayo ng ilang konsiderasyon para sa tunguhin sa hinaharap ng Araling Marikina.

Una, ang preokupasyon ng *Marikina Studies* sa sakuna ay marapat na pagkaabalahan din ng Araling Marikina, yamang isa ito sa mga kagyat at mahahalagang reyalidad na patuloy na kinakaharap ng mga Marikeño. Yamang marami-rami na ang mga akda ukol dito, partikular ang mga artikulo sa dyornal, maaaring isalin ang ilan sa mga ito sa Filipino. Ngunit kasabay nito ay magandang magsulat ng mga bagong pananaliksik ukol sa sakuna sa wikang Filipino, na nagmumula sa punto-de-bista ng agham panlipunan, yamang karaniwang agham pangkalikasan ang lunsaran ng marami sa mga umiiral na akda ukol dito. Ang mga puntong ito ay mailalapat din sa sublarangan ng sapatos.

Ikalawa, malaking hamon sa Araling Marikina ang malinaw na pamamayagpag ng wikang Ingles sa larangan ng pananaliksik ukol sa bayan. Bukod sa dominasyon ng Ingles sa agham pangkalikasan at aplikadong agham, Ingles din ang wikang *de facto* ng pamamahala (Santos 2023). Kaya naman, kalimitang sa Ingles isinasagawa ang mga pagmamapang pangkalinangan, at iba pang mga proyekto kung saan katuwang o may papel ang pamahalaang lokal. Sa ganang ito, kailangang maglunsad ng malay at sadyang mobilisasyon ang mga akademiko at maging ang mga manggagawang kultural para sa pagsusulong ng pananaliksik ukol sa Marikina na nasa wikang Filipino.

Ikatlo, mula sa obserbasyong isinagawa sa sinundang bahagi, nabanggit na kalimitang nakatutok sa agham pangkalikasan at aplikadong agham ang mga pag-aaral na nasa Ingles, habang agham panlipunan at humanidades naman ang kadalasang inaatupag ng mga akda sa Filipino. Samakatuwid, ang pagsusulong ng Filipino sa pananaliksik ukol sa Marikina ay maaring makatulong upang mabigyan ng mas malawak na espasyo sa larangang ito ang agham panlipunan at humanidades.

Liban sa mga ito, maaari ring maglatag ng ilang kongkretong proyekto sa hinaharap para sa pagyabong ng Araling Marikina.

Tulad ng nabanggit na sa kaso ng sublarangan ng sakuna, makatutulong ang pagsasalin ng mga akda sa Filipino, yamang maraming mga interesanteng akda ukol sa Marikina na nasa Ingles. Maraming mga makabuluhang akda ukol sa Marikina ang nasa Ingles—tulad halimbawa ng akda ni Rapisora-Lagos (2018) at Caceres (2010)—na mainam na angkinin ng Araling Marikina sa pamamagitan ng pagsasalin.

Maraming mga tesis at disertasyon ukol sa Marikina na nasa mga aklatan lamang, mainam na magkaroon ito ng mas malawak na sirkulasyon sa pamamagitan ng paglilimbag. Maaaring humugot mula sa mga tesis na ito ng ilang kabanata lamang at ilimbag sa mga dyornal, o kaya’y sa mga pinatnugutang aklat. Sa katunayan, ang ilang isinama sa bibliograpiya ng 100 akda ay halaw mula sa kani-kanilang tesis (Petras 2010a; Diccion 2011; Santos 2012). Maaari rin naman na ilimbag ang kabuoan ng mga tesis bilang aklat. Isang magandang modelo rito ang tesis masterado ni Aurora Tirad-Olegario (2007) na nailimbag ng Bagong Kasaysayan kamakailan bilang isang ganap na aklat (Tirad-Olegario 2023). Maaari pa ngang maging serye

ang ganitong uri ng mga publikasyon, kung saan ang mga akademikong Marikeño ay maaaring magtulong-tulong sa pagtitipon ng mga tesis ukol sa Marikina—sa pamamagitan ng pakikipag-ugnayan sa mga may-akda nito—na makabuluhang ilimbag bilang aklat. Mangyari pa, kahit ang abstrak lamang ng mga tesis at disertasyon ukol sa Marikina ay maaaring tipunin at ilimbag bilang isang bolyum. Maaaring tularan sa puntong ito ang ginawa ng Sentro ng Wikang Filipino (2018) na paglilimbag ng koleksyon ng abstrak ng mga tesis/disertasyon sa Unibersidad ng Pilipinas, na nakasulat sa Filipino. Isang modelo rin dito ang UP Los Baños (Alinea et al 2022), na sinimulan na ang paglilimbag ng *Lagom*, isang serye ng mga bolyum na naglalaman ng abstrak ng mga ‘di gradwadong tesis sa kanilang institusyon. Makatutulong ang ganitong proyekto para sa pagmamapa ng intelektuwal na produksyon ukol sa Marikina. Benepisyal din ito para sa mga mananaliksik ng Araling Marikina, para sa mas mabilis na paghahanap ng mga umiiral na literatura.

Mas maiinstitusyonalisa rin ang Araling Marikina kung magkakaroon ng isang interdisiplinaryong dyornal sa Araling Marikina—na nasa wikang Filipino. Kasabay nito ay mahalaga rin ang paglulunsad ng mga komperensiya sa Araling Marikina na babagtas sa iba’t ibang sublarangan na natukoy sa hanayan 4—at iba pang paksa na wala rito. Ang bungang mga pag-aaral sa mga komperensiyang ito ang maaaring itampok sa naturang dyornal o maaari ring ilimbag bilang mga pinatnugutang aklat. Kung magiging mahirap man ang pagsusustena ng isang taunang dyornal, maaaring maging alternatibo ang serye ng mga monograp ukol sa Araling Marikina—tulad ng ginagawa ng Araling Pasig sa tulong ng *Limbagang Pangkasaysayan* (LimbagKas)—yamang sa kaso ng monograp ay walang presyur sa regular na panahon ng paglilimbag.

Gayundin, maaring maglimbag ng antolohiya ng samot-saring sanaysay ukol sa Araling Marikina, o ‘di kaya’y tumuon sa mga partikular na tema. Ilang halimbawa ng maaaring maging tema ng mga antolohiya sa hinaharap ay ang mga sumusunod—kasaysayang buhay ng ilang piling Marikeño; kasaysayang politikal ng Marikina; kasaysayan ng ilang mahahalagang institusyon sa Marikina; mga natatanging kababaihang Marikeño; mga Marikeño sa harap ng sakuna; pagdidiskurso sa mga pamanang kultural ng Marikina; mga kainan sa Marikina bilang mga banyagang espasyo sa diwa ng Araling Kabanwahan; at marami pang iba.

Ang lahat ng mga posibleng publikasyong nabanggit sa itaas ukol sa Araling Marikina ay marapat na mailagak sa Marikina City Library, at gayundin sa mga akademikong institusyon sa lungsod tulad ng PLMAR at MPC. Sa pamamagitan nito ay mas magiging epektibo ang sirkulasyon ng Araling Marikina sa mga Marikeño, lalo na sa hanay ng mga kaguruan at mag-aaral.

Magiging makabuluhan din para sa Araling Marikina kung makikipag-ugnay ang mga tagapagtaguyod nito sa mga organisasyong nagsusulong ng mga kapatid nitong lokal na araling pang-erya—tulad ng Araling Tayabas, Araling Pasig, at Araling Bulakan. Maaaring maganap ang pagtutulungang ito sa mga komperensiya, libot-panayam, lakbay-aral, pagmamapang pangkalinangan, at publikasyon.

Ang pagbabalik ng *Marikina Studies*/Araling Marikina sa kurikulum ng ilang akademikong institusyon sa Marikina ay higit pa lalong makatutulong sa institusyonalisasyon ng Araling Marikina. Kung mayroon kasi mismong asignatura at/o kurso sa Araling Marikina—liban sa mas mapapamilyarisa ang mga estudyanteng Marikeño ukol sa larangang ito—mas lalawak din ang populasyon ng mambabasa ng mga akda sa Araling Marikina (bilang

required reading sa klase). Gayundin, mas dadami ang pananaliksik sa Araling Marikina, yamang maitutulak ang mga kaguruan na manaliksik din bilang pagpapayabong ng kanilang kaalaman sa kursong itinuturo. Malaking gawain ang ganitong pagpapanumbalik ng kurso sa kurikulum, pero masisimulan ang pangangalampag tungo rito sa pamamagitan ng sama-samang mobilisasyon ng mga akademiko, mga kultural na manggagawa, at mga pribadong samahan na magbibigay-presyur sa mga administrador na may kapangyarihan para papangyarihin ito.

Sa katapus-tapusan, kung tutuusin ay preliminaryong pagdawdaw pa lamang ang pag-aaral na ito sa paksa. Isang naging pangunahing limitasyon nito ay ang kaunting bilang ng mga akda sa wikang Filipino ng Araling Marikina, na dahilan kung bakit kinailangang sumandig din sa mga akda sa wikang Ingles ng *Marikina Studies*. Sa ganang ito ay kinapos ang kasalukuyang pag-aaral sa pagtatakda ng malinaw na hangganan sa pagitan ng dalawa, sa usapin ng produksyong intelektuwal at mga sublarangan. Ngunit sa hinaharap, kapag mas lumago na ang bilang ng mga akda sa Araling Marikina, maaaring muling bisitahin ang estado nito, at ituon na lamang ang pagsusuri sa mga padron na makikita sa mga akda na nasa wikang Filipino. Sa pagkakataong iyon ay mas makatitindig na ang Araling Marikina sa sarili nito.

Mga Sanggunian

- Alfonso, I.C. (2012). *Bulacan: Pag-alaala sa biyaya ng nakaraan, Vol. I - Kalikasan, kasaysayan at ang parokya*. Bahay Saliksikan ng Bulacan, Bulacan State University.
- Alinea, A.L., Abrera, A.T., Fontanil, L.L., Pawilen, R.M., Doria, A.B., Hernandez, H.P., Jamora, R.M., & Roldan, R.R. (Eds.). (2022). *Lagom: Compendium of CAS undergraduate research abstracts, Volume 1*. University of the Philippines-Los Baños.
- Andres, D.C. (2021). *Ang makasaysayang baryo ng Nangka Marikina: Bakbakan sa Ilog Nangka noong panahon nang pananakop ng Kastila*. Rays Publishing and Printing Services.
- Calairo, R.M., & Calairo, E.F. (1997). *Ang kasaysayan ng Novaliches: Prehistori hanggang sa panahon ng Hapon*. R.M. Franco-Calairo, E.F. Calairo.
- Castro, N. (2021). *Pagkilala sa mga magpapalayok: Ang kaso ng palayukan sa Pasig; Araling Pasig Vol. 2*. Limbagang Pangkasaysayan.
- Covar, P. (1991). Pilipinolohiya. In V. Bautista & R. Pe-Pua (Eds.), *Pilipinolohiya: Kasaysayan, pilosopiya at pananaliksik* (pp. 37-45). Kalikasan Press.
- Esquejo, K.R. (2015). *Pu-od Romblon: Mga sanaysay tungkol sa kasaysayan at kultura ng lalawigan ng kapuluan*. Limbagang Pangkasaysayan.
- Joaquin, C.C., Esmundo, R.R., Carvajal, J.C., Macahilig, P.Z., Quintana, V.V., Baquiran, R. Jr., Gappi, R.R., & Zotomayor, A.V. (1997). *Batayang biyolohiya*. UP Sentro ng Wikang Filipino.
- Marikina Polytechnic College. (2023, June 27). *MPC launches Center for Marikina Valley Studies (CMVS)*. Retrieved September 26, 2023, from <https://mpc.edu.ph/mpc-launches-center-for-marikina-valley-studies-cmvs/>.
- Mojar-Buenconsejo, M.L. (Ed.). (2013). *Marikina 1630: A Marikina city library compilation*. Marikina City Library.
- Muñoz, A. (2021). *Ang ilog Pasig bilang daluyan ng sakit sa kasaysayan at panitikang Pilipino. Araling Pasig Vol. 3*. Limbagang Pangkasaysayan.
- Ocampo, N. (1985). *Katutubo, Muslim, Kristyano: Palawan, 1621-1901*. Bahay-Saliksikan ng Kasaysayan.
- O'Dell, I.C., Beltran, N.A., Buenvenida, L.P., Ereno, P.G., & Untivero, G.A. (1996). *Pangkalahatang matematika*. UP Sentro ng Wikang Filipino.
- Palad, R.A. (2016). *Bayan ng Tayabas: Kasaysayan at kalinangan (1575-1985)*. Alternatibong Tahanan ng mga Akda at Gawang Nasaliksik (ATAGAN) Inc.

Palad, R.A. & Valdeavella-Llanita, E. (Eds.). (2019). *Independencia 1843: Ang rehimentong Tayabas sa daloy ng kasaysayan ng mga kilusang mapagpalaya*. Alternatibong Tahanan ng mga Akda at Gawang Nasaliksik (ATAGAN) Inc.

Reyes, W. (2018). Ang araw ng Pasig: Isang pagsisiyasat. *Saliksik E-Journal*, 7(1), 72-99. <https://ejournals.ph/article.php?id=13718>.

Reyes, W. (2021). *Pamana at lipunan: Ang Concepcion Mansion bilang bulwagan ng kasaysayan at kultura ng Pasig; Araling Pasig Vol. 1*. Limbagang Pangkasaysayan.

Reyes, W. (2023). *Mga batis pangkasaysayan sa "araw ng Pasig"; Araling Pasig Lathalain Vol. 5*. Limbagang Pangkasaysayan.

Salazar, Z.A. (1998). *The Malayan connection: Ang Pilipinas sa Dunia Melayu*. Bagong Kasaysayan.

Santos, M.J.P. (2023). Pagsasa-Filipino ng pagtuturo at pananaliksik sa agham panlipunan: Bahaginan ng best practices sa antas ng silid-aralan at departamento/kolehiyo. *Tala*, 6(1), 65-100. <http://talakasaysayan.org/index.php/talacasaysayan/article/view/151>

Sentro ng Wikang Filipino. (2018). *Anotasyon ng mga tesis at disertasyon sa Filipino*. Sentro ng Wikang Filipino, Unibersidad ng Pilipinas.

Sumera, F.C. (2007). *Kemistri ng carbon: Maikling kurso sa paggamit at pag-unawa ng mga konsepto ng kemistri ng carbon*. UP Sentro ng Wikang Filipino.

Tirad-Olegario, A. (2023). *Ang angkan at ang kaniyang bansag: Isang pagtugaygay sa kasaysayan ng Marikina*. Bagong Kasaysayan.

Veneracion, J. (1986). *Kasaysayan ng Bulakan*. Bahay-Saliksikan ng Kasaysayan.

Veneracion, J. (2007). *Bulakan ng mga bayani: Mga sanaysay tungkol sa rebolusyon ng 1896 at digmaang Pilipino-Amerikano ng 1899*. Center for Bulacan Studies, Bulacan State University.

Bibliograpiya ng 100 Akda sa *Marikina Studies at Araling Marikina*

- Abad, L.L. (1983). *A Study of the reading interests of freshman students of St. Scholastica's Academy, Marikina* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Abon, C.C., David, C.P.C., & Pellejera, N.E.B. (2011). Reconstructing the tropical storm Ketsana flood event in Marikina river, Philippines. *Hydrology and Earth System Sciences*, 15(1), 1283-1289. <https://doi.org/10.5194/hess-15-1283-2011>.
- Adamos, P. III. (2006). *Local chief executive's political leadership and private voluntary organization's participation: A case study of the "Save The Marikina River Project"* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Adornado, H.P. (2015). *A factor analytic study of the suki relationship in selected small eateries in Antipolo, Marikina and Taytay*[Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Agyei, V. (2017). *Assessing early warning system for flood risk reduction: A case study of Barangay Tumana in Marikina City*[Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Alburo, G. (2009). *Papel ng wika sa paghubog ng katalinuhan: Kaso ng Filipino 4 (BEC) sa Concepcion Integrated School (secondary level)* [Unpublished thesis]. University of the Philippines.
- Amante, J.A. (1999). *The impact of the economic crisis on small manufacturing enterprises: Evidence from the Marikina footwear industry* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Ang, M. (2015). *A proposed shoe commercial complex; Revitalizing the shoe industry in Marikina City* [Unpublished thesis]. Mapua Institute of Technology.
- Angeles, N. (2018). *Tracing Marikina City's cultural heritage through the appraisal and documentation of the Marikina shoe industry photographs* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Ariñas, M.V. (2014). *Disaster preparedness plan for the local government records of Marikina City* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Asuncion, R., Belino, K., & Villan, V. (1994). *Ang Marikina sa sinaunang bayan* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Bacudio, A.M., Bongabong, P., Cacatian, A.L., Galigo, J.B., & Paterez, M. (2013). *Grammatical competence of future English teachers: Basis for developing communicative exercises* [Unpublished thesis]. Marikina Polytechnic College.
- Badilla, R. (2008). *Flood modelling in Pasig-Marikina River Basin* [Unpublished thesis]. International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation.

- Balagot, A. (2016). *Pagmamarikit-na: Mga esensiyal na elemento sa pagmamapang etnokultural-historikal* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Balquiedra, J.P. (2014). *The impact of tropical storm Ondoy on Marikina Polytechnic College Library with implications on the development of a disaster plan* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Baluyut, E.R., Chan, K.J., & Santiago, C.M. (2007). *A comparative case study on the financial performances of the city governments of Marikina and Antipolo* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Baticula, E.M., Buelos, M.S., & Trinidad, K.K. (2014). Understanding the coping strategies of selected Filipinos victimized by Typhoon Ondoy Across Lifespan. *ANTORCHA*, 1(2), 1-17.
<https://ejournals.ph/article.php?id=9968#:~:text=Results%20showed%20that%20Filipinos%20cope,Conclusion%20and%20limitation%20are%20discussed>.
- Bautista, K. (1994). *An assessment of the water quality and productivity of Marikina River* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Belaro, R.E. (2013). *The shoe must go on: An impact study on Marikina's sapatos festival* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Branzuela, T.E. (2002). *Local governance in the Philippines: The case of the government of Marikina* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Budhathoki, S.C. (2017). *Disaster resilient community with effective flood risk reduction and management measures: The case of selected barangays (Jesus Dela Peña and Santa Elena) in Marikina City, Philippines* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Burgos, E., Quintos, M.A., & Ventanilla, M. (2015). The sapatos festival: Bracing the shoe-making industry in the City of Marikina. *ANI: Letran Calamba Research Report*, 2(1), 121. <https://ejournals.ph/article.php?id=11198>.
- Cabaddu, A. (2003). *An evaluation of the Parang High School Library's reference collection and services* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Caceres, M.V. (2010). The life story of Engr. Arturo Francisco Eustaquio (1909-1984). *LUMINA*, 21(2), 1-22. http://lumina.hnu.edu.ph/past_issues/articles/caceresOct10.pdf.
- Cariaga, M. (2008). *Comparison of perceptions of the grade school and high school administrators and teachers on the organizational climate of St. Scholastica's Academy, Marikina City, School Year 2006-2007: Implications for the existing faculty development program* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Castillo, M.F.d. (2016). *Using remote sensing filters to determine siltation and its correlation to the water quality of selected sites along the Pasig-Marikina River System* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.

- Ching, A.M., & Cruz, J. (2012). *A rainfall-runoff analysis of Marikina City* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Cortez, K. (2004). *The upgrading practices employed by shoe manufacturing firms in Marikina* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Cruz, B.J. (2009). *E-governance as a tool for achieving a globally competitive city: A case study on Marikina City's real property tax system* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Dangcalan, R.J., dela Cruz, R.J., Amparo, J.M., Jimena, C.E., & Alviar, N. (2019). Designing a disaster resilient city: A study of the institutionalization process of the Marikina City Disaster Risk Reduction and Management Office. *International Journal of Sciences: Basic and Applied and Applied Research*, 45(2), 64-82. <https://www.gssrr.org/index.php/JournalOfBasicAndApplied/article/view/9936>.
- Dangcalan, R.J., Amparo, J.M., Mendoza, M.E., Jimena, C.E., Torio, D., & Alviar, N. (2020). Critical junctures in disaster governance: Lessons from Marikina City, Philippines, post-Ketsana. *Asian Journal of Resilience*, 2(1), 1-19. <https://ejournals.ph/article.php?id=20011>.
- De Guzman, C. (1980). *A comparison of the study habits and attitudes of the high one-third and the low one-third performing groups of high school freshmen of St. Scholasticas Academy, Marikina, 1979-80* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- De Guzman, I. (2008). Determinants of productivity among senior citizens in Marikina City. *Journal of PAHESCU*, 9(1), 21-37.
- De Guzman, O. (1983). *The role of the municipal government in the planning and development of local industries: The case of the Marikina shoe industry* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- De Lara-Tuprio, E., Bautista, E., Marcelo, R., Bataller, R., & Esteban, D.A. (2018). Marikina flood hazard models using historical data of water level. *Philippine Journal of Science*, 147(3), 373-382. <https://archium.ateneo.edu/mathematics-faculty-pubs/3/>.
- Diano, M.O. & Eugenio, M.S. (1993). *Taxonomy of the moss flora from selected areas of Concepcion, Marikina and Noveleta, Cavite* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Diccion, A. (2011). *Ang liminalidad, bisa at aliw sa pagtatanghal ng salubong ng Aglipayanong kongregasyon sa Paliparan, Sto. Nino, Lungsod ng Marikina* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Diccion, A. (2021). Ang liminalidad, bisa at aliw sa pagtatanghal ng salubong ng Aglipayanong kongregasyon sa Paliparan, Santo Niño, Lungsod ng Marikina. *Katipunan*, 7(1), 73-104.
- Dugay, C. (2006). *Competence of public health workers in promoting health programs at Marikina City* [Unpublished thesis]. Arellano University.

- Duque, D. (2010). *Perception on vasectomy and activities of daily living of an adult male in Barangay Parang, Marikina*[Unpublished thesis]. Arellano University.
- Espina, N. Jr. (2018). Planning for climate resilient barangays in the Philippines: The case of Barangay Tumana in Marikina City, Metro Manila. *Consilience*, 19, 130-162. <https://journals.library.columbia.edu/index.php/consilience/article/view/3896/1675>.
- Estacio, L. (2018). Profiling ‘voluntary surrenderers’ of Oplan Tokhang in Marikina City, Philippines: An emic view. *Philippine Journal of Health Research and Development*, 22(1), 1-11. <https://pjhrd.upm.edu.ph/index.php/main/article/view/219>.
- Estrada, J.M. (2016). *Development of Canned Marikina Everlasting (Marikina Meat Loaf)* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Evangelista, E.M. (2000). *Determinants of labor productivity: The case of the footwear industry in Marikina City* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Fercol, K.B. (2013). *The impact of PDIC’s financial literacy project (FLP) among high school students of Marikina City public schools*[Unpublished thesis]. University of Sto. Tomas.
- Frivaldo, F.S. (2017). In-city resettlement across twenty years. *Social Science Asia*, 3(2), 25-39.
- Ibaez, E. (1990). *Production and marketing aspects of Bandolino Shoes in E. Rodriguez, Marikina, Metro Manila for the year 1989*[Unpublished thesis]. Adamson University.
- Javarete, J.R. (1996). *Strategic management plan for Marikina Orchidarium quality orchids at reasonable price* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Javier, K.G., Macaranas, N. & Manalo, J.J. (2020). Towards a sustainable city and community: Examining the practices of Marikina City. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 8(3), 76-86. <https://www.apjmr.com/wp-content/uploads/2020/08/APJMR-2020.8.3.02.09.pdf>.
- Jumawan, J.C., Herrera, A.A., & Vallejo, B. Jr. (2014). Embryonic and larval development of the Suckermouth Sailfin Catfish *Pterygoplichthys pardalis* from Marikina River, Philippines. *EurAsian Journal of BioSciences*, 8(1), 38-50.
- Kelly, E. (2018). *A “Backyard Industry” in a global economy: A case study of the shoe industry in Marikina, the Philippines*[Unpublished thesis]. University of Amsterdam, The Netherlands.
- Mallillin, TR, Delas Llagas, C.D., Garcia, C.A., Liqueete, N.G., Que-Sanchez, P.R.C., & Villamor, A.B. (2007). Functional mobility and risk for falls of community dwelling elderly Filipinos in Marikina City. *Philippine Journal of Allied Health Sciences*, 2(1), 37. https://pjahs.ust.edu.ph/wp-content/uploads/2021/10/A4-pp37-38_Falls.pdf.
- Martinez, F. (2005). *Relationship between teacher morale profile and issues in the areas of worklife of Marikina High School teachers as perceived by themselves - school year 2004-2005: Implications for a faculty development program* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.

- Medenilla, C.A. (2017). *Perception on the use of English as medium of instruction to the English proficiency of grade 12 senior high school students and to the language proficiency of senior high school English teachers in Tañong High School, Marikina City*[Unpublished thesis]. Our Lady of Perpetual Succor College.
- Mendoza, M. (2021). Conjugal mayorship: The Fernandos and the transformation of Marikina, 1992–2010. *Southeast Asian Studies*, 10(2), 255–272.
https://www.jstage.jst.go.jp/article/seas/10/2/10_255/_pdf#:~:text=From%201992%20to%202010%2C%20during,of%20many%20awards%20and%20distinctions.
- Mesquida, J. (2018). Holy Week processions in the Philippines: A devotional and artistic tradition on the rise (The case of the Parish Church of Our Lady of the Abandoned in Marikina). *The Journal of History*, 64(1), 173-204.
[https://ejournals.ph/article.php?id=14572.](https://ejournals.ph/article.php?id=14572)
- Mohlman, K. (1994). *Production in a residential domain: A Philippine case study of family, household, and hired workers in small-scale manufacturing* [Unpublished thesis]. University of Wisconsin.
- Mohlman, K. (1998). Conceptualizing Philippine domesticity in the context of urbanization: Chronicle of a home-based workshop. *Philippine Sociological Review*, 46(3-4), 72-87.
[https://www.jstor.org/stable/23898233.](https://www.jstor.org/stable/23898233)
- Munarriz, M.L. (2015). Flood coping mechanisms in Marikina City's catch basin: How far have households dealt with this ecology? *International Journal of Ecology and Conservation*, 16(1), 93-117.
- Neri, M.F. (2005). *Cooperative learning and pupils' achievement in geography, history and civics* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Nivera, M.C. (2003). *A study of the self-disclosure behavior of the children age 7-11 of the Boys Town Complex in Marikina City*[Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Obal, M. (2016). An economic valuation of Marikina City Library using revealed preference methods. *Journal of Philippine Librarianship*, 35(1), 1-18.
[https://journals.upd.edu.ph/index.php/jpl/article/view/5256.](https://journals.upd.edu.ph/index.php/jpl/article/view/5256)
- Ocampo-Salvador, A. (1997). Local budgeting, a closed-door affair: The case of the municipality of Marikina. In L. Tumbaga (Ed.), *Demystifying local power: Perspectives and insights on local government processes* (pp. 29–42). Ateneo Center for Social Policy.
- Ortiz, B.J. (2011). *A macro-causal analysis of public investment policies in Marikina and Muntinlupa in the post-EDSA Revolution*[Unpublished thesis]. University of Sto. Tomas.
- Padilla, A.P., L.H. Alcordo, P.A. Trinidad, A. Florencio, J.J. Jacinto. (2015). *The impact of servqual in customer loyalty: Vikings Restaurant, SM City Marikina* [Unpublished thesis]. Pamantasan ng Lungsod ng Marikina.

- Palisoc, M. (2000). *Improving local fiscal administration through the 1991 local government code: The case of Marikina City* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Panganiban, I. (2015). Effectiveness of Karapatan Mo, Karapatan Ko Din Campaign as perceived by the selected persons with disabilities of Marikina City. *Cognoscere: SPUQC Student Research Journal*, 10(2), 39-53.
<https://ejournals.ph/article.php?id=10380>.
- Petras, J. (2007). Ugnayan tao-kalikasan at ang ritwal ng mga angkan: Ang makasaysayang pagbubuo at paggigiit ng bayan/lungsod ng Marikina. *Daluyan: Journal ng Wikang Filipino*, 14(1), 97-112.
- Petras, J. (2010a). Bayan at pagkabayan sa salamyaaan: Ang pagpopook ng Marikina sa kamalayang-bayang Marikeño. *DALUMAT E-Journal*, 1(2), 93-104.
<https://ejournals.ph/article.php?id=6199>.
- Petras, J. (2010b). *Salamyaan: Isang pag-aaral sa talastasang Marikeño* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Petras, J. (2011). Ang Tagalog-Marikina sa wikang Filipino: Isang panimulang talakay. In L. Antonio, A. Ramos, & A.A. Abiera (Eds.), *Mga babasahin sa sikolinggwistikang Filipino*. C & E Publishing.
- Quieng, K. (2012). *The role of family communication on Marikina City adolescent's perception of romantic relationships* [Unpublished thesis]. University of Sto. Tomas.
- Quirong, J.C.C. (2019). *Music, movement, metanoia: A study on the gawain of an El Shaddai chapter in St. Paul of the Cross Parish, Marikina City* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Rapisora-Lagos, M.C.B. (2015). *Sapatero in Marikina City: Enacting economies in the Philippines' footwear capital* [Unpublished thesis]. University of the Philippines Diliman.
- Rapisora-Lagos, M.C.B. (2018). On foot in the age of globalization: Sapatero in the Philippine footwear capital. In S. Vignato & M.C. Alcano (Eds.), *Searching for work: Small-scale mobility and unskilled labor in Southeast Asia* (pp. 171-213). Silkworm Books.
- Reside, J.M. (2018). *Studies on walking behaviour of people and their implications to planning the urban form: A case study of Barangay Industrial Valley Complex, Marikina City* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Reyes, M. (2017). Marketability of Marikina-made shoes: Status of Marikina shoe industry. *GAWI: Journal on Culture Studies*, 2(2), 91-104.
<https://ejournals.ph/article.php?id=12520>.
- Rimando, R.E. (2002). *Neotectonic and paleoseismic study of the Marikina Valley Fault System, Philippines* [Unpublished thesis]. State University of New York.
- Rimando, R.E. & Knuepfer, P. (2006). Neotectonics of the Marikina Valley Fault System (MVFS) and tectonic framework of structures in Northern and Central Luzon, Philippines.

- Tectonophysics*, 415(1), 17-38.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040195105005792>.
- Salazar, M. (2012). *Flocking on the web: A case study on the applications of twitter in disaster risk education and management for Marikina City residents* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Sandoval, L. (2015). *Bullying victimization, social support, psychological distress, physical health problems, and academic performance among high school students of a private all boys school in Marikina City: A mixed methods study* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Santiago, L. (1998). The last hacendera: Doña Teresa de la Paz, 1841-1890. *Philippine Studies*, 46(3), 340-360. <https://www.jstor.org/stable/42634271>.
- Santos, D.C. (2012). *Ang prusisyon ng Mahal na Araw sa diskurso ng museong walang dingding: Pag-aangkin ng espasyo at kapangyarihan sa Marikina* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Sarmiento, D. (2009). *A proposed commercial redevelopment of Gen. Molina and G. Del Pilar intersection, Parang, Marikina*[Unpublished thesis]. Technological Institute of the Philippines.
- Scott, A. (2005). The shoe industry of Marikina City, Philippines: A developing-country cluster in crisis. *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World Studies*, 20(2), 76-99. <https://www.journals.upd.edu.ph/index.php/kasarinlan/article/view/435>.
- Seng, L.K. (2014). Typhoon Ondoy and the translation of disaster expertise in Barangay Banaba, Marikina Valley. *Philippine Studies*, 62(2), 205-231. <https://www.jstor.org/stable/24672295>.
- Sirilan, R. (2003). *Marketing strategies of selected shoe manufacturers in Marikina City* [Unpublished thesis]. University of Sto. Tomas.
- Sison, H. (1993). *Drinking water quality monitoring in Concepcion, Marikina, Metro Manila* [Unpublished thesis]. De La Salle University.
- Tirad-Olegario, A. (2007). *Ang angkan at ang kanyang bansag: Pagtugaygay sa kasaysayang kultural ng Marikina* [Unpublished thesis]. Asian Center, University of the Philippines-Diliman.
- Tirol, A. (2011). *Faculty development program as perceived by the teachers and school administrators of two selected schools in Marikina: Implications for improving the school's faculty development program* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Tordecilla, R. (1997). People's participation in crafting award-winning local government programs: Local planning in Marikina and Irosin. In L. Tumbaga (Ed.), *Demystifying local power: Perspectives and insights on local government processes* (pp. 5-28). Ateneo Center for Social Policy and Public Affairs.

- Totanes, G. (1989). *A survey of the problems of adolescents from single-parent families and complete-parent families of Infant Jesus Academy, Marikina during the school year, 1987-88* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Tuaño, P.A., Muyrong, M. & Clarete, R.. (2016). Economic impact of typhoon Ondoy in Pasig and Marikina cities using a multiweek CGE model analysis. *Philippine Journal of Development*, 43(2), 1-24.
https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidspjd2016-2_ondoy.pdf.
- Tugano, A.C. (2020). Kasaysayang buhay ni Kapitan Moy (1851-1891) sa konteksto ng kasaysayang Mariqueño. *Hasaan Journal*, 6(1), 48-90.
<https://hasaan.ust.edu.ph/wp-content/uploads/2021/08/Hasaan-2020-pages-57-99.pdf>
- Tugano, A.C. (2022). A decade of trauma, grievance, and resiliency: The testimonial narratives of the victims of 2009 Ondoy flood disaster in Marikina City, Philippines. *International Journal of Transdisciplinary Knowledge*, 3(1), 11-22.
- Vancio, J. (1981). *Social networks and crisis situations: A study of Marikina urban working class families* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.
- Verdote, A. (2000). *Waterfront redevelopment as an approach to urban renewal: A case study of the Marikina River Park*[Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Vergel, J.d.D. (2003). *Transformation of a once well-known red-light district: The case of Calumpang, Marikina* [Unpublished thesis]. University of the Philippines-Diliman.
- Villaluz, V., & Sanchez, J. (2017). Innovations in city development: The Marikina experience. In M.R. Hechanova, M. Teng-Calleja, & E. Franco (Eds.), *Transforming local government* (pp. 73–85). Bughaw.
- Villanueva, J. (2016). *Life after the storm: A study on the post-disaster permanent resettlement process in the city of Marikina before and after typhoon Ketsana (2009)* [Unpublished thesis]. Ateneo de Manila University.

Deklarasyon ng awtor (Author's Declaration)

Kontribusyon ng mga awtor (Authors' contribution)

Isinagawa mag-isa ng may-akda ang bawat proseso para sa pagbuo ng pag-aaral na ito, mula sa konseptuwalisasyon, pangangalap, at pagsusuri ng datos, hanggang sa aktuwal na pagsusulat, pagrerebisa, at pag-eedit ng manuskrito.

Pondo (Funding)

Hindi nakatanggap ng pondo ang mananaliksik upang isagawa ang proyektong ito.

Pasasalamat (Acknowledgment)

Ipinaaabot ang pasasalamat kay Axle Christien J. Tugano na siyang unang nagmungkahi sa akin na isulat ang paksang ito. Siya rin ang unang nagbasa ng manuskrito matapos itong isulat, nagproofread, at nagbigay ng mga komento.

Pahayag ng Posibleng Pansariling Interes (Conflict of interest statement)

Walang ipinahahayag na *conflict of interest* ang awtor.

Tungkol sa awtor (About the author)

Nakapagtapos ng BA History, Postbaccalaureate in Teacher Education, at Master of Divinity si **Mark Joseph Pascua Santos**. Nakapaglimbag din siya sa mga dyornal tulad ng Saliksik E-Journal, Dalumat, Tala, Talastasan, Historical Bulletin, Mabini Review, PWU Research Journal, Bugkos, Regional Journal of Southeast Asian Studies, at Social Sciences and Development Review.